

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of International Social Research

Cilt: 8 Sayı: 36 Volume: 8 Issue: 36

Şubat 2015 February 2015

www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

İNAS RÜŞDİYE MEKTEPLERİ: YANYA HAMİDİYE İNAS RÜŞTİYE MEKTEBİ ÖRNEĞİ OTTOMAN JUNIOR HIGH SCHOOLS FOR GIRLS, AN EXAMPLE: IOANNINA JUNIOR HIGH FOR GIRLS

Emel DEMİR GÖRÜR*

Öz

İlk rüşdiye olarak kabul edilen "Mekteb-i Maarif-i Adli" 1838 yılında II. Mahmud döneminde sadece erkeklerin eğitim alması için açılmış bir mekteptir. İlk kız rüşdiyesi olan Cevri Kalfa Mektebi ise 6 Ocak 1859'da açılmış ve kızların rüşdiyeye seviyesindeki eğitimleri bu okulun açılmasıyla birlikte başlamıştır. 1869 yılına kadar rüşdiyeler, küçümsenmeyecek bir artış göstererek Tanzimat Eğitimi sisteminin temelini teşkil etmiştir. 1868'de çeşitli vilayetlerde 31 adet rüşdiye daha öğretime kapılarını açmıştır. 1869 yılında Maarif-i Umûmiye nizamnamesi ile rüşdiyelerin eğitim ilkeleri belirlenmiştir. Tanzimat döneminde kadının eğitimi konusunda başlatılan olumlu girişimler II. Abdülhamid döneminde büyük gelişme göstermiş, bu devirde özellikle taşrada inas rüşdiye mekteplerinin sayısında önemli derecede artış olmuştur. Yanya Hamidiye İnas Rüşdiye Mektebi de bu dönemde açılan rüşdiyeler arasında yerini almıştır.

Yanya merkezde bulunan ve o dönem itibarıyla bilinen tek kız mektebi olan Yanya Hamidiye İnas Rüşdiye Mektebi, II. Abdülhamid döneminde inşa edilmiştir. Mektebin mimarisinde Avrupa etkisi görülmeyle birlikte, mektebin içyapısı Osmanlı gelenek-görenek ve kültürüne uygun olarak yeniden dizayn edilmiştir. Ayrıca mektepte kullanılan bezemeler, oluşturulan namaz ve merasim alanları Osmanlı ve İslam geleneğinin temel elemanlarını da birleştirmiştir. Okulun eğitim sürecini aksatacak bazı problemler de ortaya çıkmıştır. Yanya Hamidiye İnas Rüşdiye Mektebinin en önemli problemi maddi yetersizlikler nedeniyle öğretmen eksikliğinden kaynaklanan eğitim sürecinde ki aksama hatta bazı dönemlerde eğitimin durma noktasına gelmesidir. Ancak zor koşullarda da olsa eğitim devam etmiş hatta Yanya İnas Rüşdiye Mektebinden mezun olan öğrencilerin, öğretmen olarak işe girmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: II. Abdülhamid, Yanya, Rüşdiye, İnas, Mektep.

Abstract

The first Ottoman junior high school (rüşdiye) , "Mekteb-i Maarif-i Adli" (School of legal education) was founded in 1838 during the reign of Mahmoud II for boys only. The first junior high for girls, Cevri Kalfa School was founded in January 6th, 1859 and for the first time girls started education at the level of junior high. The number of junior highs increased substantially until 1869 and became the foundations of the education system of the Tanzimat reform era. In 1868, 31 more junior high schools were opened their doors for education in several provinces. A Statute of General Education (Maarif-i Umûmiye) was issued in 1969 to regulate the educational principles of junior high schools. The initiatives commenced in Tanzimat era on improving the status of women in education advanced during the reign of Abdülhamid II, the number of junior high schools for girls increased significantly especially in the provincial Ottoman Empire. Hamidiye Junior High for Girls in Ioannina was among the schools founded in that period.

Ioannina Hamidiye Junior High School for Girls, the only girls' school in Ioannina city center in that period, was founded during the reign of Abdülhamid II. Although the architecture of the school was under the influence of western style, interiors were redesigned according to Ottoman traditions and culture. The ornaments of the school, prayer and parade grounds combined principal features of Ottoman and Islamic tradition. However, there were also certain handicaps hindering the educational process at the school. The biggest trouble faced by Ioannina Hamidiye Junior High for Girls was the unsatisfactory level of education due to insufficient number of teachers caused by

* Arş. Gör., Dicle Üniversitesi, Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi, İlköğretim Sosyal Bilgiler Öğretmenliği; Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı-Yakınçağ Bilim Dalı Doktora Öğrencisi.

economical problems, which even led to the halting of educational activities from time to time during this period. Nevertheless, the educational activities of the school pressed on under dire circumstances, and even certain graduates returned to the school as teachers.

Keywords: Abdülhamid II, Ioannina, Junior High School, School, İnas.

Giriş: Osmanlı Eğitim Sisteminde Rüştîyeler

Rüştîyeler ilk kuruldukları zaman sıbyan mekteplerinden daha iyi öğretim veren bir üst sınıf gibi düşünülmüş, Tanzimat döneminde ise orta öğretimin en alt düzeyinde okullar haline gelmişlerdir.¹ Bu okulların başlangıçta Darülfünuna, daha sonraları idadilere basamak olması bizi, rüştîyeleri orta öğretim içinde ele almaya sevk etmiştir.²

Rüşdiye Mekteplerinin açılmasına zemin hazırlayan eğitim hareketleri II. Mahmud devrinin sonlarında başlamıştır.³ Bu dönemde, sıbyan okullarının yetersiz olduğu anlaşılınca, 1838 yılında bu okulların ıslahı yoluna gidilmiştir. Bu arada sıbyan okullarının üstünde, sınıfı sani okullarının açılmasına karar verilmiştir. Fakat daha sonra bu okulların adı, padişah tarafından “rüştîye” olarak değiştirilmiştir. Hemen arkasından bunların idaresi ile meşgul olacak “Mekatib-i Rüştîye Nezareti” kurulmuş ve bir de nazır tayin edilmiştir. İlk rüştîye olarak kabul edilen “Mekteb-i Maarif-i Adli” 1838 yılında açılmıştır. 1839 yılında da “Ulûm-u Edebiye” adı altında bir okul daha açılmıştır. Her iki okulun açılış maksadına ve okutulan derslere bakıldığında, birer meslek okulu niteliğinde olduğu görülmektedir. Fakat daha sonraki yıllarda bu seviyede açılan okullara rüştîye denmesiyle, bu iki okul da rüştîye olarak kabul edilmiştir.⁴

İlk Rüşdiye 1847’de, daha sonra ki yıllarda Maarif Nazırlığına kadar yükselecek olan Maktatib-i Umumiye Nazırı Kemal Efendinin çabalarıyla İstanbul’da Davud Paşa Mektebinde açılmıştır. Bu okul’da usul-ı cedide yöntemlerine göre eğitim ve öğretim gerçekleştirilmiştir. İlköğretim yılının sonunda Babıâli’de padişahın huzurunda yapılan sınavda öğrencilerin üstün başarı göstermesi üzerine rüştîyelerin sayısı ertesi yıl beşe çıkarılmıştır.⁵ 1869 yılına kadar rüştîyeler, küçümsenmeyecek bir artış göstererek Tanzimat Eğitimi sisteminin temelini teşkil etmişlerdir. 1868’de çeşitli vilayetlerde 31 adet rüştîye daha öğretime kapılarını açmıştır.⁶

1 Eylül 1869 tarihinde yayımlanan “Maarif-i Umumiye Nizamnamesi” Türk eğitim hayatında sistemleştirme ve kanunlaştırma hareketinin ilki olması bakımından önemlidir. Nizamname maarif idare ve teşkilatını kanuni bir hükme bağlamıştır.⁷ 1869 tarihli bu nizamname, eğitimin her dalında olduğu gibi rüştîyeler için de bazı yenilikler getirmiştir. Nizamnameye göre her 500 evli kasabada bir Rüştiye kurulacak ancak Müslümanlar ve Gayrı Müslimler için ayrı ayrı okulların kurulacaktır. Birinci ve ikinci öğretmeni olacak rüştîyelerin her türlü giderleri Vilayet Maarif Sandıklarından karşılanacaktı, fakat bir okulun yıllık bütün masrafı 400.000 kuruşu geçmeyecekti. Öğretim süresi yine 4 sınıf üzerinden planlanmıştı. Bunların yanında Gayrı Müslimlerde düşünülerek her yıl değişen Recep, Şaban, Ramazan yerine bütün rüştîyeler için Temmuz, Ağustos sınav ve tatil ayları olarak kabul edilmişti, ayrıca Cuma, cülus ve bayram günleri de okullar için tatil olacaktı.⁸

1869 Nizamnamesi kız rüştîyeleriyle ilgili de bazı yeni esaslar getirmiştir. Buna göre; hane sayısı 500’ü aşan büyük şehirlerde, ahaliyi sırf İslam ve sırf Hristiyan olan yerlerde bir kız rüştîyesi olacak ve ahaliyi muhtelif olan yerlerde ise Hristiyanlar için ayrı Müslümanlar için ayrı

¹ Yahya Akyüz (2013). *Türk Eğitim Tarihi M.Ö 1000, M.S. 2013*, 25. Baskı, Ankara: Pegem Akademi Yayınları, s. 164.

² Bayram Kodaman (1991). *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, 2. Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 91.

³ Cemil Öztürk (1997). “Rüşdiye”, *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 35, İstanbul: TDV Yayınları, s. 300.

⁴ Bayram Kodaman (1991): s. 91-92.

⁵ Cemil Öztürk (1997): s. 301.

⁶ Bayram Kodaman (1991): s. 93.

⁷ Songül Keçeci Kurt (2011). *Haremden Mektebe Osmanlı Devleti’nde Kadın Eğitimi*, İzmir: Yitik Hazine Yayınları, s. 86.

⁸ Cahit Yalçın Bilim (1998). *Türkiye’de Çağdaş Eğitim Tarihi (1734-1876)*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, s. 166.

birer rüştiye yapılacaktır. Öğretmenler kadın olacak öğretmen açığının olduğu yerde yaşlı ve bilgili hocalardan yararlanılabilecektir. Kız rüştiyelerinin tahsil müddeti dört sene olacaktır. Bu okullara sıbyan mektebi şهادetnamesi olan kızlar imtihansız alınacak, şهادetnamesi olmayanlar ise imtihan yapılarak başarılı olanlar arasından seçilecektir. Nizamnameye göre kız rüştiyelerinin idaresi Maarif Nezaretine verilmiştir ve tatil zamanı şöyledir: Müslüman ve Gayrı Müslim rüştiye mekteplerinin tatil süresi ağustosun ilk haftasından üçüncü haftanın bitimine kadar yirmi iki gündür. Her rüştiyenin temmuz başında dersleri tatil olup on beş gün müzakereye ve temmuz on beşinden temmuzun sonuna kadar on beş gün imtihan tahsis olunmuştur. İmtihandan sonra mektepler tatil olup ağustosun yirmi üçüncü günü tekrar açılacaktır. Müslüman rüştiyeler için ramazanın üçüncü haftası başından şevvalin birinci haftasının sonuna kadar on beş gün ve Kurban Bayramı için bir hafta tatil yapılacaktır. Cuma günü ve diğer özel günlerden başka tatil edilmeyecektir. Bütün mektepler cülûs-ı hümayuna tesadüf eden özel günlerde tatil edilecektir.⁹ Nizamnamede kız rüştiyelerin programları eskisine oranla bir hayli genişletilmiş ve programa Osmanlıca gramer, yazı ve kompozisyon, seçme metinler, mesafe, tarih, coğrafya, aritmetik, defter tutma, resim, pratik bilgiler ve musiki gibi daha çok yaşam için gerekli dersler eklenmiştir.¹⁰

1869 Maarif Nizamnamesinin uygulanmasıyla iptidailer, rüştiyeler, idadiler ve sultanilerden meydana gelen eğitim sistemi tüm devleti kaplar hale gelmiştir.¹¹ Rüştiye sayısı hızla artmaya başlamıştır. 1848-1869 arasında 138 rüştiye kurulmasına karşılık bu rakam 1869-1876 arasında 287 ulaşmıştır.¹²

Abdülhamid Devri Rüşdiye Mektepleri

II. Abdülhamid, reformların önündeki en büyük engel olan cehaletin ortadan kaldırılması ve memleketin mamur bir hale getirilmesi için ülkenin gereken yerlerinde mektepler açılması gerektiğini belirtmiştir. Padişahın bu direktifi üzerine harekete geçilmiş, 1 Mart 1875 tarihinde Meclis-i Muvakkat-ı Maarif kurularak eğitimde yapılacak reformları planlayan layihalar hazırlanmıştır. Bu layihalarda rüştiye mekteplerinin dini usuller çerçevesinde tüm toplum için öğrenilmesi zaruri olan ilim ve fennin, faydalı olacak bir suretle ve zamanın ihtiyaçlarına göre düzenlenip islah edilmesi gerektiğini vurgulanmıştır.¹³

Tüm okullarda olduğu gibi rüştiyelere de Maarif Nizamnamesinden sonra II. Abdülhamid devrinde köklü bir değişiklik getirilmiştir. 1869 Nizamnamesinin artık ihtiyaçlara cevap vermediği gerekçesiyle 1881 yılından itibaren programın değiştirilmesi yönünde raporlar yazılmaya başlanmıştır.¹⁴ Açıldıkları yıllarda yükseköğretime öğrenci hazırlayan birer orta öğretim kurumu şeklinde kabul edilen rüştiyeler geçen süre içinde giderek ilköğretim kademesine doğru kaymıştır. 1880'li yıllarda ilki 1874'te açılan mülki idadilerin birinci kademesi olarak rüştiyeler kurulmuştur.¹⁵ 1882-1890 yılları arasında rüştiye'yi de içine alan idadilerin yaygın olarak taşra da açılmışlardır. Bunlar il merkezlerinde rüştiyeyle birlikte 7, sancak merkezlerinde rüştiye ile birlikte 5 yıllık idadilerdir. Böylece gelişen orta öğretim, kaza ve büyük bucak merkezlerine kadar yayılan rüştiyelerle birlikte kent kasaba halkı arasında yükseköğretime öğrenci ve serbest meslekler, mahalli ve resmi hizmetler için de görevler yetiştiren kaynaklar olmuştur. Taşrada Girit hariç başka yerde açılmayan Sultanilerden beklenenleri bu idadiler yerine getirmiştir.¹⁶

II. Meşrutiyet devrinde rüştiyeleri, ilköğretim kademesi içine alma çabaları artmıştır. 1913 yılında yürürlüğe giren "Tedrîsât-ı İbtidâiyye Kânun-ı Muvakkatı" ile rüştiyeler, öğretim

⁹ Songül Keçeci Kurt (2011): s. 91-92.

¹⁰ Cahit Yalçın Bilim (1998): s. 166.

¹¹ İhsan Tekeli, Selim İlkin (1999). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 75.

¹² Cahit Yalçın Bilim (1998): s. 166.

¹³ Songül Keçeci Kurt (2011): s. 87-88.

¹⁴ Songül Keçeci Kurt (2011): s. 96-97.

¹⁵ Cemil Öztürk (1997): s. 302.

¹⁶ Yahya Akyüz (2013): s. 232.

süresi altı yıla çıkarılan ibtidai mekteplerinin çatısı altına alınmıştır.¹⁷Mali mülhazalarla idadi okulu bulunan yerlerdeki rüştiyelerin tahsilatı kesilerek idadi binaların yapımına tahsis edilmiştir. Böylece pek çok rüştiye okulunun adı Devlet Salnamelerinden çıkarılmıştır. Bu durum rüştiye öğrenimine zarar vermemiş ise de görünüşte rüştiye sayısının azalmasına neden olmuştur.¹⁸

Osmanlı İnas Rüştiyeleri

1858 yılına gelinceye kadar kız çocukların öğrenimi için sıbyan okullarının üzerinde herhangi bir öğretim kurumu açılmamıştı.¹⁹ Nitekim bu dönemden önce kızların eğitimini çok ihmal edilmiştir. Ancak bazı varlıklı, kültürlü ailelerin kızları özel hocalardan yararlanarak ya da kendi kendilerini yetiştirerek dini, edebi bilgiler edinerek, eğitimlerini devam ettirmişlerdir.²⁰ 10 Kasım 1858’de Maarif Nezaretinden Sadarete yazılan tezkerede halkın kalkınmasının ancak eğitimle olacağı belirtilmiş, okullarda reformlar yapıp çoğaltılırken kız çocukları için de rüştiyelerin yapılması istenmiştir. Öneri sadaretçe uygun karşılanarak 6 Ocak 1859’da İstanbul Sultanahmet’de ilk kız rüştiyesi olan Cevri Kalfa Mektebi açılmış,²¹ bu okula Sultanahmet Kız Rüştiyesi de denmiştir.²²

Tanzimat döneminde kadının eğitimi konusunda başlatılan olumlu girişimler özellikle II. Abdülhamid döneminde büyük gelişme göstermiştir. Bu dönemde özel kız mekteplerinin sayısı artmış, okulların kalitesi biraz daha yükselmiş ve taşrada kız okulları açılmıştır.²³

1870’lerden itibaren kız rüştiyeleri taşrada önemli merkezlerde yayılmıştır. Fakat taşrada bu okulların, özellikle kadın öğretmen bulunmasındaki güçlük nedeniyle, gelişmeleri yavaş olmuştur.²⁴ İlk kız rüştiyeleri açıldığı zaman çocukları okutacak kadın muallim bulunmadığı için nakış dışındaki dersleri erkek muallimler yürütmüştür. Kız rüştiyelerine muallim yetiştirmek için 1869 da Darülmualimat ve yine o sene içinde İstanbul ve 1878 de Üsküdar Kız Sanayi Mektepleri’nin açılmış olması da kızları okutmak hususunda atılmış önemli bir adımdır.²⁵ 1873 yılına gelindiğinde Darülmualimat’tan 17 öğrenci mezun olmuş²⁶ ve bunlardan Fahriye, Münire, Fatma, Nigar, Zehra ve Hatice Hanımlar kız rüştiyelerine muallim tayin olmuşlardır.²⁷ Böylece kız rüştiyelerinde nakış dersi dışındaki derslere giren hanım hocalara ilk kez 1873 tarihinde rastlanmış olur.²⁸ Nitekim bu kişiler Türk eğitim tarihinde ilk kadın muallimler olarak tarihe geçmişlerdir.²⁹ 1898, 1899 ve 1900 yılları Maarif Salnamelerine göre İnas Rüşdiye Mekteplerinde okutulan ders programı şöyledir:³⁰

Tablo 1: İptidai ve Rüştiyelerden Oluşan ve Tahsil Süreleri Altı Yıl Olan Okulların Ders Programı

Mevad-ı Tedrisiye	Her Sınıfta Bir Hafta Zarfında Okunacak Derslerin Adedi					
	Birinci Sene	İkinci Sene	Üçüncü Sene	Dördüncü Sene	Beşinci Sene	Altıncı Sene
Elifba ve Şifahi Malumat	18 (toplamda sayılmamış)	0	0	0	0	0
Kur’an-ı Kerim ve Ma Tecvid	4	6	5	3	2	1
Ulum-ı Diniye	0	2	2	2	2	2
Kıraat	4	4	4	2	1	1
Amel	4	4	3	3	1	1
Kitabet	0	0	0	0	1	1

¹⁷ Cemil Öztürk (1997): s. 302.

¹⁸ Bayram Kodaman (1991): s. 102.

¹⁹ Yahya Akyüz (2013): s. 164

²⁰ Yahya Akyüz (2013): s. 165.

²¹ Cahit Yalçın Bilim (1998): s. 159.

²² Yahya Akyüz (2013): s. 164

²³ Songül Keçeci Kurt (2011): s. 168.

²⁴ Yahya Akyüz (2013): s. 164.

²⁵ Osman Ergin (1977): *Türk Maarif Tarihi*, C. II, İstanbul: Eser Kültür Yayınları, s. 458.

²⁶ Songül Keçeci Kurt (2011): s. s.87.

²⁷ Osman Ergin (1977): s. 458-459.

²⁸ Keçeci Kurt, Songül, *a.g.e.*, s.87.

²⁹ Osman Ergin (1977): s. 458-459.

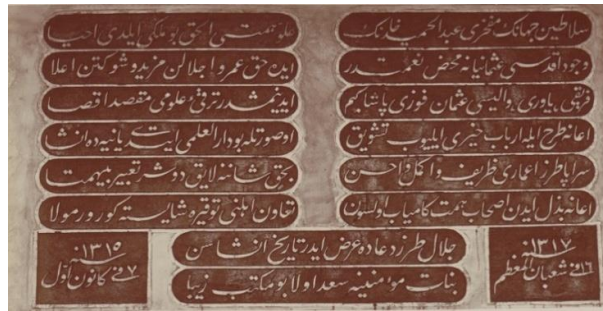
³⁰ *Salnâme-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye, Matbaa-i Amire 1316 (1898)*, s. 393; *Salnâme-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye, Matbaa-i Amire 1317 (1899)*, s. 433; *Salnâme-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye, Matbaa-i Amire 1318 (1900)*, s. 356.

Kavaid-i Lisan-ı Osmaniye	0	0	2	2	1	2
Arabi	0	0	0	0	2	2
Farsi	0	0	0	0	1	1
Hüsn-i Hatt	0	2	2	1	1	1
Dürus-ı Eşya ve Malumat-ı Nafia	2	2	2	1	1	1
İdare-i Beytiye	0	0	0	2	2	2
Ahlak	0	0	0	1	1	1
Hıfzıs sıhha	0	0	0	0	1	1
Hesap	2	2	2	2	1	1
Coğrafya	0	0	0	2	2	2
El Hünelerleri	2	2	2	2	2	2
Toplam	18	24	24	24	24	24

Yanya Hamidiye İnas Rüştiye Mektebi

1318-1319 (1902-1903/1903-1904) eğitim yılı itibariyle medreseler haricinde Yanya'da bulunan okullar; Yanya Mekteb-i İdadisi, Berat Hamidiye Mekteb-i İdadisi, Yanya Mekteb-i İdadisi Ziraat Şu'besi, Yanya Darülmualim Şu'besi, Leskovik Mekteb-i Rüşdiyesi, Aydonat Mekteb-i Rüşdiyesi, Konyiç Mekteb-i Rüşdiyesi, Preveze Mekteb-i Rüşdiyesi, Ergiri Mekteb-i Rüşdiyesi, Permedi Mekteb-i Rüşdiyesi (Përmet), Delvine Mekteb-i Rüşdiyesi, Lihove (Libohovë) Mekteb-i Rüşdiyesi, Avlonya Mekteb-i Rüşdiyesi, Preveze İnas Rüşdiye Mektebi ve Yanya Hamidiye İnas Mekteb-i Rüşdiyesi'dir.³¹

Resim 1: Yanya Hamidiye İnas Rüşdiye Mektebinin Kitabesi³²

Yanya'nın merkezinde bulunan Yanya Hamidiye İnas Rüşdiye Mektebi, Celal Ali Paşa Vakfına bağlı olan arsaya inşa edilmiştir.³³ Mektebin kitabesinde, okulun 20 Aralık 1899 yılında inşasına başladığı ve inşaatın 20 Aralık 1901 yılında tamamlandığı belirtilmektedir.³⁴ Ancak Maarif Nezareti tarafından hazırlanan 1311-1312 (1896-1897) yıllarına ait istatistik cetvelinde okulun açılış tarihi 1306 (1890-1891) olarak belirtilmiştir.³⁵ Bu tarihlerde farklılık olmasının nedeni ise, okulun ilk kurulduğu tarihten sonra yeni baştan inşa edilmesidir. Yeniden inşa edilmesinin nedeni hakkında ise elimizde herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.³⁶ Mektebin ilk açıldığı yıllarda adı "Yanya İnas Rüşdiye Mektebi" iken daha sonra Sultan II. Abdülhamid Hanın ismi eklenerek, "Yanya Hamidiye İnas Rüşdiye Mektebi" olarak değiştirilmiştir.³⁷

³¹ Salnâme-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye, Asır Matbası, 1321 (1903), s. 698-701.

³² Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), FTG.F., Gömlek No: 13, 1912.

³³ BOA, MF.MKT., Dosya No: 512, Gömlek No:33: 8 Rebiülevvel 1318/ 6 Temmuz 1900

³⁴ BOA, FTG.F., Gömlek No: 13, 1912.

³⁵ Maarif-i Umumiye Nezaret-i Celilesi 1311-1312, Matbaa-i Amire, 1318, s. 25.

³⁶ BOA, MF.MKT., Dosya No: 485, Gömlek No:2, 30 Ramazan 1317/ 1 Şubat 1900.

³⁷ BOA, DH.MKT., Dosya No: 2299, Gömlek No:139, 26 Ramazan 1317/ 28 Ocak 1900.

Resim 2: Yanya Hamidiye İnas Rüştüye Mektebinin Açılış Merasimi³⁸

1903 yılı itibariyle Yanya Vilayetindeki toplam nüfus 650.000 civarındadır. Okula giden öğrenci sayısı ise 35.650'dir. Bu rakamlardan hareketle okula giden öğrenci sayısı, nüfusun % 5.484'dünü oluşturmuştur.³⁹

Yanya Hamidiye İnas Rüştüye Mektebi, Osmanlı Devleti sınırları içinde Yanya Vilayetinin merkezinde bulunmakta ve salnamelerden elde ettiğimiz bilgiler kadarıyla merkezde bulunan tek kız rüştiyesidir.⁴⁰

Yanya Hamidiye İnas Rüştüye Mektebinin iane ve inşaat komisyonu heyetinde Maarif Müdürü Celal Bey, Yanya Eşrafından Ahmed Hulusi Efendi, Yanya Eşrafından Merkez Sandık Emni Fevzi Efendi, Dördüncü Aza Yanya Muteberanından Dimitri Koçkov Efendi, komisyon hizmet kitabesinde bulunan Maarif Muhasebe Müdürü Refik İsmail Hakkı Efendi, bina mühendisi Perikli Efendi bulunmaktadır.⁴¹ Yanya Hamidiye İnas Rüştüye Mektebinin inşasında yaptıkları hizmetlerden dolayı Dimitri Koçkov, Mühendis Perikli ve resimde bulunmayan Mustafa Hidayet Efendi taltif edilmişlerdir.⁴² Memur komisyon azalarından Ahmed Hulusi Efendi ve Fevzi Efendinin de taltif edilmeleri teklif edilmiştir.⁴³

Resim 3: Yanya Hamidiye İnas Rüştüye Mektebinin İane ve İnşaat Komisyonu Heyeti⁴⁴

II. Abdülhamid dönemi okullarının mimarilerinde Avrupa etkisi görülmekle birlikte, Osmanlı gelenek-görenek ve kültürüne uygun olarak yeni baştan dizayn edilmiştir. Osmanlı okul binaları bezemeler kullanılarak, namaz ve merasim için alanlar oluşturularak, Osmanlı ve İslam geleneğinin temel elemanlarını birleştirmiştir.⁴⁵ Nitekim Yanya Hamidiye İnas Rüştüye

³⁸ BOA, FTG.F., Gömlek No: 7, 1912.

³⁹ *Salnâme-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye*, Asır Matbası, 1321 (1903), s. 698

⁴⁰ *Salnâme-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye*, Asır Matbası, 1321 (1903), s. 698-701.

⁴¹ BOA, FTG.F., Gömlek No: 32, 1912.

⁴² BOA, DH.MKT., Dosya No: 2299, Gömlek No: 45, 29 Şaban 1317/ 2 Ocak 1900.

⁴³ BOA, DH.MKT., Dosya No: 2298, Gömlek No: 3, 19 Ramazan 1317/ 21 Ocak 1900.

⁴⁴ BOA, FTG.F., Gömlek No: 32, 1912.

⁴⁵ Benjamin. C. Fortna (2005). *Mekteb-i Hümayûn Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Döneminde İslam, Devlet ve Eğitim*, Çev. Pelin Sıral, İstanbul: İletişim Yayınları, s. 176.

Mektebinin mimarisine baktığımızda bu sisteme uygun olarak inşa edildiğini görmekteyiz.⁴⁶ İki kattan müteşekkil olan Yanya Hamidiye İnas Rüşdiye Mektebinde birinci sene dershanesi, ikinci sene dershanesi, üçüncü sene dershanesi, dördüncü sene dershanesi, beşinci sene dershanesi, altıncı sene dershanesi olmak üzere altı ayrı dershane mevcut olup, bu dershanelerin hepsi ikinci katta yer almıştır. Ayrıca ikinci katta öğretmenler odası ve salon bulunmaktadır. Birinci katın doğu kısmında el işleri dershanesi ve namaz mahalli, birinci kat batı kısmında taâm-hâne (yemek salonu) ve salon yer almaktadır.⁴⁷

Resim 4: Yanya Hamidiye İnas Rüşdiye Mektebi

Resim 5: El İşleri Dershanesi ve Namaz Mahalli

Yeni inşa edilen okulların dış mimarilerinde olduğu gibi, iç mimarilerinde de Batı mimari üslubu kendine göstermektedir. Modern anlamda inşa edilen okullardaki öğrencilerin yüksek karyolalarda uyumaları ve ayrı tabaklardan çatal bıçakla yemek yemeleri görünüş itibariyle Batı'nın disiplin anlayışını benimsedikleri anlamına gelmektedir.⁴⁸

⁴⁶ BOA, FTG.F., Gömlek No: 9, 1912.

⁴⁷ BOA, FTG.F., Gömlek No: 20, 1912; BOA, FTG.F., Gömlek No: 21, 1912; BOA, FTG.F., Gömlek No: 22, 1912; BOA, FTG.F., Gömlek No: 23, 1912; BOA, FTG.F., Gömlek No: 24, 1912; BOA, FTG.F., Gömlek No: 25, 1912; BOA, FTG.F., Gömlek No: 19, 1912; BOA, FTG.F., Gömlek No: 18, 1912; BOA, FTG.F., Gömlek No: 16, 1912; BOA, FTG.F., Gömlek No: 17, 1912; BOA, FTG.F., Gömlek No: 15, 1912.

⁴⁸ Benjamin. C. Fortna (2005): s. 182.

Resim 6: Yanya Hamidiye İnas Rüştiye Mektebinin Birinci Katında Yer Alan Taâm-hâne (Yemek Salonu)⁴⁹

Benjamin C. Fortna'nın yaptığı araştırmalar neticesinde o dönem itibariyle kullanım mahallinde okul haritalarının fotoğraflanmış tek örneği Yanya'daki kız rüştiye okuluna ait fotoğraflardır. Okulun farklı dershanelerine ait fotoğraflar bulunmaktadır. Fotoğraflarda yüksek öğretmen kürsüsüne dönük nizami sıralar ve sandalyeler görülmekte, her derslikte başka bir harita bulunduğu görülmektedir. Mevcut fotoğraflarda resmedilen kıta haritaları İstanbul Üniversitesi harita koleksiyonunda halen mevcut olan haritalardandır.⁵⁰

Resim 7: Yanya Hamidiye İnas Rüştiye Mektebinin İkinci Katında Bulunan Birinci Dershane⁵¹

Yanya Hamidiye İnas Rüştiye Mektebinin öğrenci sayısı yıldan yıla değişiklik göstermektedir. 1890 tarihli Yanya Vilayet Salnamesine göre öğrenci sayısı 96,⁵² 1899 tarihli Maarif Salnamesine göre öğrenci sayısı 98,⁵³ 1900 tarihli Maarif Salnamesine göre öğrenci sayısı 24'dür. ⁵⁴ Salnamedeki bilgilere baktığımızda öğrenci sayısında önemli bir azalma görülmektedir. 1901 tarihli Maarif Salnamesinde öğrenci sayısı 114 olarak verilmiştir.⁵⁵ Bir önceki yıla göre öğrenci sayısında büyük bir artış görülmüştür. Mektebin öğrenci sayılarıyla ilgili salnamelerden elde ettiğimiz son bilgi 1903 yılı Maarif Salnamesindedir. Bu salnameye göre öğrenci sayısı ise 151'dir. Yanya Hamidiye İnas Rüştiye Mektebinin yıllık ortalama öğrenci sayısı ise 96'dır.⁵⁶ Başbakanlık Osmanlı arşivinden elde ettiğimiz belgelere göre bu okuldan mezun olanların iş hayatına atılmış olduklarını görüyoruz. Yanya Hamidiye İnas Rüşdiye Mektebinden mezun olmuş olan Gülsüm Hanım, Preveze İnas Rüşdiyesi muallime-i saniliğine ve nakış muallimeliğine tayin edilmiştir. ⁵⁷

⁴⁹ BOA, FTG.F., Gömlek No: 17, 1912.

⁵⁰ Benjamin. C. Fortna (2005): s. 228.

⁵¹ BOA, FTG.F., Gömlek No: 20, 1912.

⁵² *Salnâme-i Vilayet-i Yanya*, (Basım Yeri Yok) 1308 (1890),s.85.

⁵³ *Salnâme-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye*, Matbaa-i Amire 1317 (1899), s. 1435

⁵⁴ *Salnâme-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye*, Matbaa-i Amire 1318 (1900), s. 1605.

⁵⁵ *Salnâme-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye*, Matbaa-i Amire 1319 (1901), s. 932.

⁵⁶ *Salnâme-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye*, Asır Matbası 1321 (1903), s. 701.

⁵⁷ BOA, MF.MKT., Dosya No: 467, Gömlek No: 22, 14 Cemaziyelevvel 1317/20 Eylül 1899.

Resim 8: Yanya Hamidiye İnas Rüştiye Mektebi Talebeleri⁵⁸

Rüştiyelerde ders veren öğretmenlerin eğitim kökenleri farklıydı. Bunların bir kısmı Darülmuallimin mezunu fakat çoğunluğu medreseliydi. Okula atanan öğretmenler, “muallimin-i sani” rütbesiyle göreve başlar ve daha sonra terfi ederek “muallim-i evveliğe” yükselirdi.⁵⁹

Resim 9: Yanya Hamidiye İnas Rüştiye Mektebinin İkinci Katında Bulunan Öğretmenler Odası⁶⁰

Başbakanlık Osmanlı Arşivinden Yanya Hamidiye İnas Rüştiye Mektebiyle ilgili çıkan vesikaların çoğu okulun muallimleriyle ilgilidir. Muallimlerin atanması, izinleri, zam talepleri hastalık nedeniyle tedavi için merkeze gitmeleri ve özellikle de görevlerini aksatmaları ve bu durumla ilgili yapılan tahkikatlarla ilgili pek çok kayıt mevcuttur. Osmanlı Devleti'nin genelinde, mekteplerde özellikle de kız mekteplerinde öğretmen sıkıntısı hat safhadaydı. Nitekim Yanya İnas Rüşdiye Mektebinde öğretmen eksikliğine ek olarak, öğretmenlerin görevlerini kötüye kullanmaları nedeniyle eğitimde aksamalar meydana gelmiş bu açıdan sık sık problemler yaşamıştır.

Bu mektebin bilinen ilk hocaları Muallime-i Evvel sıfatıyla Ayşe Şerife Hanım, Muallime-i Sani sıfatıyla Hanife Hanım ve Nakış Muallimesi Lus Hanımdır.⁶¹ 1893 yılı verilerine göre Muallime-i Evvel ve Muallime-i Sani değişmemiş, Muallime-i Sanise sıfatıyla Sıdika Hanım tayin edilmiştir. Nakış Muallimesi değişmiş Lus Hanım yerine Emine Hanım tayin edilmiştir.⁶² 1898 yılı verilerine göre Muallime-i Evvel bilinmemekte, Muallime-i Sani ise Behice Hanımdır. Nakış muallimesi ise Eftalya Hanımdır.⁶³ Başbakanlık Osmanlı Arşivinden elde ettiğimiz bilgiye göre 1898 yılı itibarıyla mektebin muallime-i evvelliğine Behice Hanım

⁵⁸ BOA, FTG.F., Gömlek No: 8, 1912.

⁵⁹ Cahit Yalçın Bilim (1998): s. 163.

⁶⁰ BOA, FTG.F., Gömlek No: 19, 1912.

⁶¹ *Salnâme-i Vilayet-i Yanya*, (Basım Yeri Yok) 1308 (1890),s.85.

⁶² *Salnâme-i Vilayet-i Yanya*, Yanya Vilayet Matbaası 1311 (1895-1896),s.93; BOA, DH.MKT., Dosya No: 197, Gömlek No:29, 20Şaban1311/ 26Şubat 1897.

⁶³ *Salnâme-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye*, Matbaa-i Amire 1316 (1898), s. 1216.

tayin edilmiştir.⁶⁴ 1899 yılı verilerine göre Muallime-i Evvel Nariye Behice Hanım, Muallime-i Sani Hanife Hanım ve Nakış Muallimesi Eftalya Hanımdır.⁶⁵ Haziran 1899 tarihi itibarıyla mektebin muallime-i saniliğine ve nakış muallimeliğine Saniye Hanım görevlendirilmiştir.⁶⁶ 1900 yılı verilerine göre Muallime-i Evvel Nariye Behice Hanım, Muallime-i Saniye Vekilesi İffet Hanım, Nakış Muallimesi Eftalya Hanımdır.⁶⁷ Haziran 1900 tarihi itibarıyla Yanya Hamidiye İnas Rüştiyesi Mekteb-i Saniyelik görevine İsmet Hanım tayin edilmiştir.⁶⁸ Elifba tedrisatıyla sorumlu olmak üzere İffet Hanım tayin edilmiştir.⁶⁹1901 ve 1903 yılı verilerine göre Muallime-i Evvel Nariye Behice Hanım, Muallime-i Sani ve Nakış Muallimesi ise Safnaz Hanımdır.⁷⁰

1896 yılı itibarıyla Yanya İnas Rüşdiye Mektebinin muallime-i evveli olan Hamide Hanım yapmış olduğu iyi hizmetlerden ötürü şefkat nişanıyla taltif edilmiştir.⁷¹

Sonuç

Yanya Hamidiye İnas Rüşdiye Mektebi, yapıldığı dönem itibarıyla hem iç hem de dış mimarisi açısından modern bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadır. Mektebin mimarisinde Avrupa etkisi görülmekle birlikte, mektebin içyapısı Osmanlı gelenek-görenek ve kültürüne uygun olarak yeniden dizayn edilmiştir. Ayrıca mektepte kullanılan bezemeler, oluşturulan namaz ve merasim alanları Osmanlı ve İslam geleneğinin temel elemanlarını da birleştirmiştir.

Osmanlı Devleti açısından 19. yüzyılın ikinci yarısı yapılan savaşlar, imzalanan ağır anlaşmalar ve yönetim sitemindeki değişimler nedeniyle sıkıntılar ve buna bağlı olarak maddi sıkıntılar hat safhaya çıktığı bir dönemdir. Sistemdeki bu problem Osmanlı kurum ve kuruluşlarını da aynı oranda etkilemiştir. Yanya Hamidiye İnas Rüşdiye Mektebinin en önemli problemi, maddi yetersizlikler nedeniyle öğretmen eksikliğinden kaynaklanan eğitim sürecinde ki aksama hatta bazı dönemlerde eğitimin durma noktasına gelmesidir. Ancak zor koşullarda da olsa eğitim devam etmiş hatta İnas Rüşdiye Mektebinden mezun olan öğrencilerin, öğretmen olarak işe girdikleri bilinmektedir.

KAYNAKÇA

I. Başbakanlık Osmanlı Arşivi Kaynakları

- BOA, MF.MKT., Dosya No: 512, Gömlek No:33: 8 Rebiülevvel 1318/ 6 Temmuz 1900
BOA, MF.MKT., Dosya No: 485, Gömlek No:2, 30 Ramazan 1317/ 1 Şubat 1900.
BOA, MF.MKT., Dosya No: 467, Gömlek No: 22, 14 Cemaziyelevvel 1317/20 Eylül 1899.
BOA, MF.MKT., Dosya No: 409, Gömlek No: 43, 16 Rebiülevvel 1316/ 4 Ağustos 1898.
BOA, MF.MKT., Dosya No: 453, Gömlek No: 56, 15 Safer 1317/ 25 Haziran 1899.
BOA, MF.MKT., Dosya No: 510, Gömlek No: 53, 2 Rebiülevvel 1318/ 30 Haziran 1900.
BOA, MF.MKT., Dosya No: 552, Gömlek No: 13, 24 Zilhicce 1318/ 14 Nisan 1901.
BOA, MF.MKT., Dosya No: 341, Gömlek No: 31, 23 Cemaziyelevvel 1314/ 30 Ekim 1896.
BOA, DH.MKT., Dosya No: 197, Gömlek No:29, 20Şaban1311/ 26Şubat 1897.
BOA, DH.MKT., Dosya No: 2299, Gömlek No:139, 26 Ramazan 1317/ 28 Ocak 1900.
BOA, DH.MKT., Dosya No: 2299, Gömlek No: 45, 29 Şaban 1317/ 2 Ocak 1900.
BOA, DH.MKT., Dosya No: 2298, Gömlek No: 3, 19 Ramazan 1317/ 21 Ocak 1900.
BOA, FTG.F., Gömlek No: 7, 1912.
BOA, FTG.F., Gömlek No: 8, 1912.
BOA, FTG.F., Gömlek No: 9, 1912.
BOA, FTG.F., Gömlek No: 13, 1912.
BOA, FTG.F., Gömlek No: 15, 1912
BOA, FTG.F., Gömlek No: 16, 1912.
BOA, FTG.F., Gömlek No: 17, 1912.
BOA, FTG.F., Gömlek No: 18, 1912.
BOA, FTG.F., Gömlek No: 19, 1912.
BOA, FTG.F., Gömlek No: 20, 1912.

⁶⁴ BOA, MF.MKT., Dosya No: 409, Gömlek No: 43, 16 Rebiülevvel 1316/ 4 Ağustos 1898.

⁶⁵ *Salnâme-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye*, Matbaa-i Amire 1317 (1899), s. 1435

⁶⁶ BOA, MF.MKT., Dosya No: 453, Gömlek No: 56, 15 Safer 1317/ 25 Haziran 1899.

⁶⁷ *Salnâme-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye*, Matbaa-i Amire 1318 (1900), s. 1605.

⁶⁸ BOA, MF.MKT., Dosya No: 510, Gömlek No: 53, 2 Rebiülevvel 1318/ 30 Haziran 1900.

⁶⁹ BOA, MF.MKT., Dosya No: 552, Gömlek No: 13, 24 Zilhicce 1318/ 14 Nisan 1901.

⁷⁰ *Salnâme-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye*, Matbaa-i Amire 1319 (1901), s. 932; *Salnâme-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye*, Asır Matbası 1321 (1903), s. 701.

⁷¹ BOA, MF.MKT., Dosya No: 341, Gömlek No: 31, 23 Cemaziyelevvel 1314/ 30 Ekim 1896.

BOA, FTG.F., Gömlek No: 21, 1912.
BOA, FTG.F., Gömlek No: 22, 1912.
BOA, FTG.F., Gömlek No: 23, 1912.
BOA, FTG.F., Gömlek No: 24, 1912.
BOA, FTG.F., Gömlek No: 25, 1912.
BOA, FTG.F., Gömlek No: 32, 1912.

II. Süreli Yayınlar

Salnâme-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye, Matbaa-i Amire 1316 (1898).
Salnâme-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye, Matbaa-i Amire 1317 (1899).
Salnâme-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye, Matbaa-i Amire 1318 (1900).
Salnâme-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye, Matbaa-i Amire 1319 (1901).
Salnâme-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye, Asır Matbası, 1321 (1903).
Salnâme-i Vilayet-i Yanya, (Basım Yeri Yok) 1308 (1890).
Salnâme-i Vilayet-i Yanya, Yanya Vilayet Matbaası 1311 (1895-1896).
Maarif-i Umumiye Nezaret-i Celilesi 1311-1312, Matbaa-i Amire, 1318.

III. Kaynak Eserler, İncelemeler

AKYÜZ, Yahya (2013). *Türk Eğitim Tarihi M.Ö 1000, M.S. 2013*, 25. Baskı, Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
BİLİM, Cahit Yalçın (1998). *Türkiye'de Çağdaş Eğitim Tarihi (1734-1876)*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
ERGİN, Osman (1977). *Türk Maarif Tarihi*, C. II, İstanbul: Eser Kültür Yayınları.
FORTNA, Benjamin. C. (2005). *Mekteb-i Hümayûn Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Döneminde İslam, Devlet ve Eğitim*, Çev. Pelin Sıral, İstanbul: İletişim Yayınları.
KODAMAN, Bayram (1991). *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, 2. Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
KURT, Songül Keçeci (2011). *Haremden Mektebe Osmanlı Devleti'nde Kadın Eğitimi*, İzmir: Yitik Hazine Yayınları.
ÖZTÜRK, Cemil (1997). "Rüşdiye", *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 35, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 300-303.
TEKELİ, İhsan, Selim İlkin (1999). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

EKLER

Ek 1: Yanya Vilayeti Panaroması ve Yanya İnas Rüştîye Mektebi

(BOA, FTG.F., Gömlek No: 3, 1912)